

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 2, 2013

[Назад](#)

[Головна](#)

УДК 339.9:343.37

С. В. Онищенко,
канд. екон. наук, доцент,
Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка МОН України
І. Е. Лапінський,
здобувач, Чернігівський державний технологічний університет МОН України

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ З ТІНІЗАЦІЄЮ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу міжнародного досвіду протидії тіньовій економіці щодо формування напрямів практичного застосування у сфері економічної безпеки України.

The article is devoted the analysis of international experience of counteraction of shadow economy in relation to forming of directions of practical application in the sphere of economic security of Ukraine.

В статье проведен анализ международного опыта противодействия теневой экономике относительно формирования направлений практического применения в сфере экономической безопасности Украины.

Ключові слова: міжнародний досвід, рівень мінізації, моніторинг, фінансовий контроль.

Key words: international experience, level of shadowy, monitoring, financial control.

Ключевые слова: международный опыт, уровень тенизации, мониторинг, финансовый контроль.

Постановка проблеми. Об'єктивним є визнати, що в умовах важкої економічної ситуації в Україні та світових рецесійних процесів в економіці тіньові процеси господарювання мають всі підстави для свого зміцнення й утворення на їх підґрунті транснаціональних тіньових практично не контрольованих державою структур.

Тому, здійснене авторами статті дослідження міжнародного досвіду заходів протидії тінізації економіки в різних країнах світу та узагальнення його результатів, насамперед, з могутньою економікою, дає підстави зробити наступний висновок: проблема детінізації господарської діяльності безпосередньо залежить від багатьох факторів, які слід ретельно аналізувати задля визначення найбільш ефективних заходів протидії. Відтак, на нашу думку, приведений перелік заходів, перш за все має бути, за своїми характерологічними властивостями, спрямованим на генерування і створення організаційно-економічних умов для врахування та погодження економічних інтересів підприємців та корелянтів, а також – на усунення чинників, які спонукають їх до ведення господарської практики у тіньовому секторі економіки в якості неврахованої економічної діяльності. Господарська практика переконливо доводить, що об'єктивні суперечності між економічними потребами і можливостями суспільства (соціальних груп, окремих особистостей) діалектично знаходять своє відображення в соціальних конфліктах, суперечностях, різного роду девіаціях. Будь-які суперечності економічних відносин, будь-які порушення ідеї вільного підприємництва неминуче породжують соціальні і політичні конфлікти.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Аналіз світового досвіду протидії тіньовій економіці та вирішення багатогранних теоретико-методичних проблем щодо упередження загроз економічній безпеці держави представлено у наукових працях більшості вчених, що займаються питання розроблення заходів та інструментарію генерування системних ознак сталого розвитку в державних утвореннях, а саме: О. М. Алімова, Р. Фрея, П. Ванханмана, В. В. Попова, А. В. Пономаренко, В. М. Кулагіна, В. В. Микитенко, В. І. Мунтіяна та інших дослідників (окремі аспекти їхніх здобутків приведено у наукових роботах [1 – 4; 7; 8; 10 – 12]). Проте, визнаємо й таке: системність деталізації науково-прикладних завдань в межах цієї проблематики потребує подальшого вивчення. Оскільки, їхнє розв'язання суттєво впливає на розроблення цільових програм щодо протидії масштабній тінізації національної економіки, що, практично, забезпечує збалансованість енергетичних, техніко-технологічних, виробничо-господарських та зовнішньоекономічних процесів в контексті підвищення рівня та якості життя населення держави та є невід'ємною частиною ідентифікації рівня економічної безпеки України

Мета. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад та прикладних рекомендацій щодо використання у практиці світового позитивного досвіду протидії тінізації економіки задля формування пріоритетних напрямів й об'єктів докладання зусиль суб'єктів державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на значні економічні успіхи багатьох країн світу, проблема зростання тінізації економіки дуже актуальна як для міцних економік, так і для зростаючих. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) установила щорічне зростання рівня тінізації в середньому на 6,2 %, а загальне економічне зростання – на 3,5 %. Групою по розробленню фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) та Світовим банком встановлено, що у 2002 – 2003 рр. середній рівень обсягів тіньової економіки для 21 країни ОЕСР становив 16,4 % ВВП, із них у США — 8,6 %; Японії — 11,0 %; Іспанії та Португалії — 22,3 %; Італії — 26,2 %; Греції — 28,3 %. Середня частка тіньової економіки країн Азії була на рівні 26,0 % ВВП, Південної та Північної Америки і країн Африки — 41,0 % ВВП.

Признаємо й таке, що для країн з перехідною економікою ЄС та Азії середній рівень обсягу тіньової економіки становив у 2012 році на рівні 38,0 % ВВП, із них у Словаччині — 18,9 %; Чехії — 19,1 %; Угорщині — 25,1 %; Україні — 52,2 %; Азербайджані — 60,6 %; Грузії — 67,3 %. Розбіжності оцінок та їхня достовірність зумовлені недосконалістю використовуваних методів, які в цілому орієнтовані на зіставлення декларованих доходів з реальним споживанням товарів і послуг (метод балансів доходів та витатків), кількості незареєстрованих безробітних із загальною чисельністю працездатних (метод аналізу зайнятості), використання готівки тіньовим сектором порівняно з грошовою масою (монетарний метод), спожитої електроенергії усього та в задекларованому обсязі випущеної

продукції (метод технологічних коефіцієнтів), метод опитування керівників підприємств. Запропоновані економетричні моделі визначення обсягу тіньової економіки з урахуванням чинників впливу на приватні доходи (попит на товари і послуги, офіційного й тіньового доходів, реальні ризики, грошові доходи населення, рівень інфляції, ціни товарів нетривалого і тривалого користування, швидкість зростання грошової маси та , процентна ставка тощо) дали можливість визначити, що обсяг тіньових доходів за варіантами становить 50,0 % та 32,8 % (приведено за твердженням, викладеним у науковій праці [1, с. 8-9]).

Одним із дієвих інструментів детінізації у багатьох країнах світу – є насамперед, системи і механізми фінансового контролю за доходами протиправного походження. Так, наприклад: а) в Італії урядовим декретом введена заборона на розрахунки готівкою на крупні суми; б) в Німеччині введено обов'язкове декларування розрахунків з нерезидентами; в) в Японії – обов'язковий фінансовий моніторинг (фінансові установи зобов'язані повідомляти вповноважені державні органи про крупні фінансові операції). Поряд із цим, у Німеччині повідомляти про підозрілі операції до органів фінансового моніторингу повинні не тільки банки та фінансових установи, а й адвокати, аудитори (наведено за даними з джерел [4 – 6]).

Існує дві системи повідомлення: пізнього повідомлення, коли до органу фінансового моніторингу подається інформація про підозрілі операції, яка вже попередньо перевірена (у фінансових установах, банках), і раннього повідомлення, коли всі повідомлення від банків, фінансових установ тощо відразу передаються до органу фінансового моніторингу (така система діє в США). При системі раннього повідомлення значним недоліком є те, що органи фінансового моніторингу перевантажуються повідомленнями, які необхідно обробити. Так, у США у відділі по боротьбі з фінансовими злочинами при Міністерстві фінансів контролери розглядають близько 12 млн. фінансових операцій на рік і тільки 1,0 % з них відносять до підозрілих.

Таким чином, і в Україні, наразі, робиться перший крок по визначенню самих підозрілих фінансових операцій, їх кількісних і якісних ознак. Однак, більшість країн світу мають спеціально уповноважені державні органи, наділені дійовими повноваженнями, правами та правовими засобами щодо виявлення ознак відмивання коштів, що мають злочинне походження. По-перше, це повноваження власного або спільного з правоохоронними органами розслідування, вони передбачають обов'язкове повідомлення про такі факти (FinCEN в США, NBI у Фінляндії, KOKRIM у Норвегії), а також при результати їхньої перевірки із застосуванням широкого спектра нормативно-правових засобів та прикладного інструментарію (TRACFiN у Франції, MOT у Нідерландах, DAFI у Польщі, CtrF-CFI у Бельгії) (засвідчено автором статті за використання матеріалів, що стосуються предмета дослідження, які приведено у наукових працях [10 – 12]).

По-друге, запроваджено широкий інформаційний обмін когнітивно-інформаційними засобами зі слідчими органами, їхня інформаційна та прогнозно-аналітична підтримка під час розслідування конкретних фактів, водночас, передача об'єктивних матеріалів до слідства за виявленими фактами окреслена чіткими ознаками та підставами, що є надійною репоною для передачі матеріалу в угоду особистої або групової зацікавленості.

Достатньо гострим у країнах Євросоюзу є питання вилучення доходів, отриманих злочинним шляхом. Наприклад, за німецьким законодавством злочинні доходи, які конфісковуються до державного бюджету не надходять, якщо є хоча б один потерпілий. Можливості держави щодо отримання таких доходів вкрай обмежені. Так, зокрема, за результатами конфіскації майна, в Німеччині (за неофіційними даними) компенсація потерпілим становила 78,0 %, держбюджет отримав 22,0 %. Нині ця ситуація в Німеччині покращується у зв'язку зі скасуванням домінант, передбачених у положеннях статті Кримінально-процесуального кодексу, яка позбавляла державу можливості отримувати доходи від конфіскації (засвідчено за даними джерела [5]).

Значну увагу реалізації процесів щодо упередження загроз економічній безпеці держави та детінізації економіки приділяють державні корелянти у США. Там існує багато інституцій, які займаються і опікуються питаннями фінансового моніторингу, а за його результатами – упередженням і боротьбою з тіньовими операціями у різних секторах економіки. А саме: тимчасова бригада з оцінювання масштабів операцій по легалізації кримінальних прибутків; Управління по боротьбі з незаконним обігом наркотиків; Федеральне Бюро Розслідувань; Рада Федеральної резервної системи; Відділ кримінальних розслідувань Податкового управління; Управління з контролю за цінними паперами і тарифами; Комісія з цінних паперів та бірж; Митна служба США; Правоохоронна мережа по боротьбі з фінансовими злочинами-FinCEN.

Міністерству фінансів США відведена провідна роль у боротьбі з тіньовими фінансовими операціями та легалізацією доходів, отриманих нелегальним шляхом. При цьому, Міністр фінансів США власно регулює діяльність та координує зусилля підпорядкованих організацій, притягує до цивільної відповідальності; встановлює вимоги щодо ведення обліку і подання звітності фінансовими установами або звільняє їх від покарання. Звіт про платежі готівкою на суму понад 10 тис. доларів США подається до органів фінансового моніторингу. За свідоме неподання звіту застосовується штраф до 25 тис. доларів США і/або п'ятирічне тюремне ув'язнення.

Об'єктивним є визнати, що у США митною службою контролюється міжнародне переміщення валюти і грошово-кредитних документів на суму понад 10 тис. дол. США. Тим не менш, незважаючи на могутні структури, США за обсягами тіньової економіки у грошовому еквіваленті, за даними неофіційної статистики, є безперечними «лідерами» (засвідчено за даними [6]).

Спільними зусиллями деяких країн були введені обмеження щодо банківської таємниці, обмежено відкриття анонімних рахунків на кшталт Sparbuch, деякі країни «офшорного» типу були змушені деліберувати законодавство. Рівень тінізації економіки окремих країн світу після введення більш жорсткіших законів стосовно фінансового моніторингу, за даними Світового банку, дещо знизився, однак рівень зниження все ж таки незначний. Слід зазначити, що світова фінансова криза 2009 р. призвела до росту рівня тінізації економік. На рис. зображено рівень тінізації економік світу за 2011р.

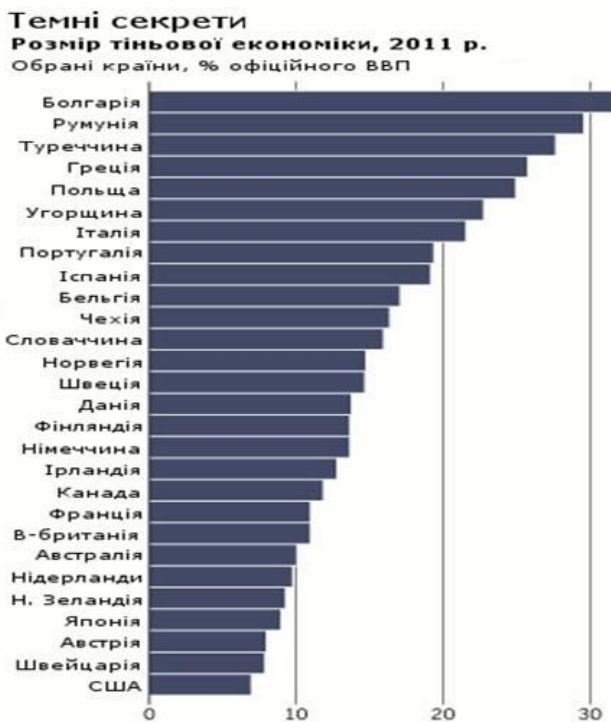

Рис. Рівень тінізації економік світу за 2011 р.

Джерело: *The Financial Times*, 09.06.2011 «Europe: Hidden economy».

Слабка за рівне економічного розвитку держава може також допомогти пояснити, чому розколата за мовною ознакою Бельгія з'являється з часткою тіньової економіки лише на рівні 17,4 % ВВП, у порівнянні з усього лише 10,0 % для більш централізованих Нідерландів на півночі. Приведені вище трактування й обґрунтування обумовлюють розробку нагальних науково-прикладних завдань щодо сформування та реалізації цільових програм у цій сфері, а також – відносного того, чи уряди досягнуть успіху, коли вони намагатимуться покарати порушників. У 2012 році іспанський уряд наголошував на штрафі у 127 тис. євро, накладеному на Talleres Masog (компанія з ремонту та обслуговування авто, розташовану в південній частині Іспанії), за те, що вона не сплачувала внесків на соціальне страхування працівників (засвідчено у науковій праці [7]). Ідея полягає у тому, щоб стримати інших суб'єктів господарювання та їхніх корелянтів від прийому на роботу «по-чорному». Тим не менше, іспанські працедавці та економісти свідчать про існування кращого способу боротьби з тіньовою економікою – це лібералізація негнучкого місцевого ринку праці та покращання вимірів продуктивних сил держави. Звичайно, більша частка прихованої економіки обумовлює виникнення умов задля розповсюдження корупції – яка є небезпечною для збалансованості функціонування економічних систем (вона є незаконною і, проте, не має суспільно важливого значення для розбудови виробничо-господарської діяльності інноваційно-інформаційного типу).

Висновки. Певним чином підсумовуючи вище наведені викладки, слід визнати, що у тіньовій економіці є й позитивні, і негативні риси, політики та економісти повинні знати її розмір та структуру. За визначенням, однак, тіньова економіка прагне уникнути викриття і вимірювання. Це створило нішеву галузь, що займається вгадуванням її розміру, але практично немає згоди ані щодо найкращих методів її вимірювання, ані результатів. Тим не менш, деякі речі, проте, є відомими. У бідних країнах прихована економіка є більшою ніж у багатих. Південна Європа має більший «чорний» ринок, ніж Північна. Він також є більшим у країнах, які мають численні обмеження, ніж у більш нерегульованих економіках. Таким чином, напрями до детінізації економіки України, на нашу думку, пролягають через ретельне вивчення досвіду, як позитивного, так і негативного, розвинутих економік світу та зваженої, покрокової політики з боку держави за результатами формалізації оптимізаційних модельних вирішень із адаптацією структурно-лагових моделей до умов функціонування політичної та економічної систем на сучасному історичному етапі розвитку національного господарства. Крім зазначеного, слід розробити дієвий стратегічний набір із управління забезпечення економічної безпеки в межах Стратегії національної безпеки України, результативність якого обов'язково необхідно перевірити на адекватність реальним соціально-економічним і енергетичним, організаційним та ресурсно-функціональним процесам, які існують в межах нашого державного утворення. При цьому, передбачити трансформації та структурно-динамічні зміни з урахування нестійкого політико-правового й нормативно-правового становища в контексті нагромадження загроз світової фінансово-економічної кризи та транснаціоналізації світогосподарської системи.

Список використаних джерел

1. Зверькова Н. Фінансовий моніторинг як захід протидії тіньовій економіці в Україні [Текст] / Н. Зверькова // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 2. – С. 54 – 59.
2. Кулагин В. М. Международная безопасность: учеб. пособие [Текст] / В. М. Кулагин. – М.: Аспект-Пресс, 2006. – 319 с.
3. Монтес М. Ф. «Азиатский вирус» или «голландская болезнь»? Теория и история валютных кризисов в России и других странах : пер. с англ.: Монография [Текст] / М. Ф. Монтес, В. В. Попов. – М.: Изд-во «Дело», 1999. – 136 с.
4. Мунтян В. І. Економічна безпека України: Монографія [Текст] / В. І. Мунтян. – К.: Вид-во НІСД при Президентіві України, 1999. – 457 с.
5. *The Financial Times*, 09.06.2011 «Europe: Hidden economy».
6. European Security: a common security concept of the 27 WEU // WEU Council of Ministers. — Madrid, 1995, 14 November
7. Оліфіренко О. О. Протидія відмиванню «брудних коштів та фінансування тероризму: громадська підтримка та контроль [Текст] // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20.06.2003 р.). — К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – С. 17 – 24.
8. Недін І. В. Економічна безпека держави та інформаційно-технологічні аспекти її забезпечення: Монографія [Текст] / Андрій Д. А., Веклич О. О., Микитенко В. В. і ін. / Під заг. ред. Г. К. Вороновського, І. В. Недіна – К.: НТТУ «КПІ» МОН України, Вид-во Знання України, 2005. – 664 с.
9. Данилишин Б. М. Феноменологічні альтернативи економічного зростання України: Монографія [Текст] / Данилишин Б. М., Микитенко В. В. – У 2 т. – Т. 1. – К.: РВПС України НАН України, Вид-во ЗАТ «Нічлава», 2008. – 336 с.
10. Данилишин Б. М. Макросистемна еволюція української економіки: Монографія [Текст] / Данилишин Б. М., Микитенко В. В. – У 2 т. – Т. 2. – К.: РВПС України НАН України, Вид-во ЗАТ «Нічлава», 2008. – 210 с.
11. Микитенко В. В. Економічна безпека промисловості: цільовий функціонал та технології управління: Монографія. [Текст] / Микитенко В. В., Демешко О. О. / За науковою редакцією д.е.н., проф. Микитенко В. В. – Київ, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», МНТУ ім.

академіка Юрія Бугая МОНмолодьспорту України, 2012. – 650 с.

12. Алимов О. М. Національна парадигма сталого розвитку України: Препринт. [Текст] / [О. М. Алимов, І. К. Бистряков, В. В. Микитенко, М. А. Хвесик та ін.] / За заг. ред. д.т.н., проф. заслуженого діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – 72 с.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"